

HUKUK FELSEFESİ

Prof. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

7. Bası

FİLİZ
KİTABEVİ
İSTANBUL 2021

Ekim 2021

ISBN: 978-975-368-668-6

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

Birincî Bası	: Ekim 2004
Değiştirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Bası	: Ekim 2006
Üçüncü (Tıpkı) Bası	: Şubat 2010
Dördüncü Bası	: Eylül 2015
Yenilenmiş, Geliştirilmiş Beşinci Bası	: Ekim 2018
Altıncı (Tıpkı) Bası	: Kasım 2019

Baskı: Yılmaz Basım Yayıncılık ve Kağıt Ürünleri
Matbaacı Sertifika Numarası: 27185

YAYINLAYAN:

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad.
No: 57/A Vefa/İST.
Tel: (212) 527 07 18
Fax: (212) 519 20 71
www.filizkitabevi.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 15544

N. CAN IŞIKTAÇ'A.....

Y.I.

5. Basıya Önsöz

Bu tarihe kadar tıpkı basımlarla getirilmiş olan Hukuk Felsefesi kitabını değişen şartlara uyarlamak, yeni literatür ve okuma parçalarıyla kitaba yeniden hayat verilmek istenmiştir.

Kitabın genel sistematiginde bir değişiklik düşünülmemiş olmakla birlikte içindekiler açısından bazı daraltmalar ve eklemeler yapılmıştır. Örneğin; daha önceki basılarda yer verilmiş olan Kıbrıslı Zenon, Jürgen Habermas, John Finnis ile daha geniş biçimde hukuk sosyolojisi kapsamında ele alınmış olan Karl Marx bölümleri çıkarılmıştır. Buna karşın modern ve eleştirel düşünceye daha fazla ağırlık verme tercihi nedeniyle Foucault ve Fuller başlıkları da eklenmiştir.

Daha önceleri çeşitli vesilelerle birarada çalışma imkânı bulduğum kıymetli genç akademisyen arkadaşlarımın çok esaslı katkıları sayesinde kitabın bu basısı çok daha canlı ve nitelikli bir hâle kavuşmuştur. Başta Umut Koloş, İrem Burcu Özkan olmak üzere, Dilara Yıldırım, Elif Genca, Gizem Gözübüyük Sayın, Gonca Kuru, Melike Belkıs Aydın, Miran Çetiner ve Osman Vahdet İşsevenler'e kalbî teşekkürlerimi sunuyorum; var olun... Ayrıca kitabın bilgisayara aktarılması konusunda yapmış olduğu katkılar için Seriya Kafari'ye içtenlikle teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, öğrenciliğimden beri hizmetlerinden faydalandığım Filiz Kitabevi'nin merhum sahibi İsmet Oruç ile aynı fedakârlıkla çalıştığım kıymetli oğlu Oğuzhan Oruç ve ekibine de teşekkür ediyorum.

Bu kitabın hazırlanmasında, eserlerinden faydalandığım, hukuk felsefesine hizmet eden tüm düşünürlere yolumuzu aydınlattıkları için saygılarımı sunmayı bir borç biliyorum.

Bu kitap, hâlen İstanbul Üniversitesi'nde özel hukuk alanında doktora-sını yapmakta olan oğlum Nazım Can Işıқтаç'a ithaftır. Onu da sevgiyle gözlerinden öpüyorum.

Göktürk, 2018

ÖNSÖZ

Akademik yaşamımda yazdığım ikinci ders kitabı olan bu çalışmanın öncelikle öğrencilerim için yararlı olmasını umut ediyorum. Okuma alışkanlığının giderek gerilediği ve zorunlu olarak okunması gereken ders kitaplarının yerini birkaç sayfalık teksirlerin aldığı günümüzde yine de bu çalışmanın öğrenciye ulaşmasını canı gönülden diliyorum.

Uzun yıllardır Hukuk Felsefesi dersi anlatmaktayım. Aslında her hoca, kendine özgü bir tarzla anlattığı konuya yönelir, anlatısını kendi tarzıyla destekleyen bir kitaba gereksinim duyar. Bu nedenle de bu kitabı öncelikle kendim için yazmış oldum.

Diğer Türkçe hukuk felsefesi çalışmalarından farklı olarak düşünürlerin yaşamları, genel felsefeleri ile devlet ve hukuk felsefeleri ayrımlarını yaparak ve kendi seçkilerimden oluşan okuma parçalarıyla da metni destekleyerek bir özgünlük katmaya çalıştım.

Bu çalışma vesilesiyle öncelikle ilgileriyle beni daha çok araştırmaya sevk eden sevgili öğrencilerim ve daima yolumu aydınlatan kıymetli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Maddi manevi her zaman yanımda olan ve beni daima yüreklendiren sevgili hayat arkadaşım Avukat Muhip Şeyda Işıқтаç'a teşekkürlerimi sunuyorum. Yaptığım her şeyde onun izleri var... Daha sonra ise, kitabın henüz emekleme aşamasından beri desteğini esirgemeyen sevgili öğrencim ve ilerideki çalışma arkadaşım Tuba Eroğlu'na, sevgili Yard. Doç. Dr. Sevtap Metin'e, sevgili Hülya Özkurt'a, sevgili Sercan Gürler'e, sevgili Nazime Beysan'a ve sevgili Halit Uyanık'a içten teşekkürlerimi sunuyorum. Hepsi var olsunlar ve daima başarılı olsunlar...

Aslında bu çalışma hukukçu olma yolunda yönünü belirleyen sevgili oğlum Nazım Can Işıқтаç'a verebileceğim en güzel hediye olsun istedim ve ona ithaf ediyorum.

Bir tanem, sana aklımı ve yüreğimi sunuyorum...

Bahçelievler, Ekim 2004

2. BASIYA ÖNSÖZ

Ders yılına yetiştirme telaşı nedeniyle ortaya çıkan yazım hatalarını düzeltmek, yeni okuma parçaları ile kitabı zenginleştirmek ve bazı bölümleri yeniden düzenlemek gereksinimi doğmuştur.

Kitabın genel formatını bozmadan yapılan bu şekli değişiklik ve eklemelerle daha rahat okunabilir bir hale geldiğini umuyorum. Kitabın ikinci baskısında da yardımlarını esirgemeyen sevgili Nazime Beysan, Sercan Gürler, Halit Uyanık ve Ebru Kayabaş'a, kitabın kapak düzenlemesi için de Volkan Çağsal'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Filiz Kitapevi çalışanlarına ve Sayın İsmet Bey'e de teşekkürler.

Ulus, Ağustos 2006

SUNU

Her devrim, her savaş, her hükümet darbesi Adalet adına gerçekleştirilmiştir. Garip olan şudur ki, yeni düzen taraftarları da eskiyi savunanlar gibi Adalet'in yerini bulması için dua ederler. Tarafsız bir ses, adil bir barışın gerekliliğini duyurduğunda da savaşanların tümü bunu onaylar ve adil bir barışın ancak düşman yok edildiğinde geleceğini söyler... Her biri kendini haklı ve karşısındakini haksız çıkartacak bir adalet kavramını savunur... Karşıtlar, hep adaletin kendi yanlarında olduğunu söyler ve bunu kanıtlamak için de ellerinden geleni yapar... Ne zaman bir hakeme başvurulacak olsa adalet istenir ve birdenbire insan bu fikre bağlanan anlamların akıl almaz çokluğunu fark ederek şaşırır.

(Chaim Perelman, *The Idea of Justice and the Problem of Argument*)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
SUNU	VIII
GİRİŞE ÖNSÖZ.....	1
§ 1. BİLİM, FELSEFE VE HUKUK FELSEFESİ.....	5
I. BİLİM	5
A. Bilimsel bilgi aynı konu ya da konu alanına yönelmiştir.	6
B. Bilimsel bilgi genel olarak geçerli bilgidir.	6
C. Bilimsel bilgi objektiftir.	7
D. Bilimsel bilgi sistematiktir.	7
II. BİLİMİN NİTELİĞİ VE DEĞERİ.....	9
Doğa Bilimleri - Sosyal Bilimler Ayrımı	9
1. Natüralist (Doğalcı) Yaklaşım.....	12
2. Yorumcu Yaklaşım	12
3. Eleştirel Yaklaşım	13
III. BİLİM VE FELSEFE İLİŞKİSİ.....	14
OKUMA PARÇASI I	16
OKUMA PARÇASI II.....	17
IV. FELSEFE	20
A. Felsefenin Niteliği	20
B. Felsefenin Bölümleri.....	23
1. Ontoloji (Varlık Felsefesi)	23
2. Epistemoloji (Bilgi Felsefesi)	24
3. Aksiyoloji (Değer Felsefesi)	25
C. Felsefe Yapmanın Koşulları.....	25
1. Psikolojik Koşul.....	26
2. Ahlâki Koşul	26
3. Mantıksal Koşul.....	27
4. Felsefenin İçerik Yönünden Bir Ön Koşula Bağlanamayacağı Koşulu.....	28
OKUMA PARÇASI III.....	29
V. HUKUK FELSEFESİ	32
A. FELSEFEDEN HUKUK FELSEFESİNE GEÇİŞ	32
B. HUKUK FELSEFESİNİN ÖNEMİ	33

Genel Olarak	33
1. Hukuk Felsefesinin Teorik Önemi	33
2. Hukuk Felsefesinin Pratik Önemi	35
C. HUKUK FELSEFESİNİN YAKIN ÇALIŞMA ALANLARIYLA İLİŞKİSİ	36
1. Hukuk Felsefesi-Genel Hukuk Teorisi İlişkisi	36
2. Hukuk Felsefesi-Hukuk Sosyolojisi İlişkisi	38
3. Hukuk Felsefesi-Hukuk Tarihi İlişkisi	41
§ 2. HUKUK FELSEFESİ TARİHİ: BÜYÜK DÜŞÜNCE AKIMLARI İÇİNDE HUKUK FELSEFESİNİN GELİŞİMİ	43
I. KLASİK YUNAN DÜŞÜNCESİNDE HUKUK FELSEFESİ	43
Genel Olarak	43
A. Sofistler	48
1. Protagoras	48
2. Gorgias	49
B. Sokratik Okul	52
Genel Olarak	52
1. Sokrates	52
a. Yaşamı	52
b. Sokrates'in Genel Felsefesi	53
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	56
OKUMA PARÇASI IV	59
2. Platon	60
a. Yaşamı	60
b. Platonun Genel Felsefesi	61
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	63
c.1. Platon'un Devlet Kitabındaki Yaklaşımı	64
c.2. Platon'un Yasalar Kitabındaki Görüşleri	68
OKUMA PARÇASI V	70
OKUMA PARÇASI VI	70
3. Aristoteles	71
a. Yaşamı	71
b. Aristoteles'in Genel Felsefesi	72
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	77
OKUMA PARÇASI VII	84
II. KLASİK ÇAĞIN SONA ERMESİ	87
Genel Olarak	87
A. Epikuros	88

a. Yaşamı	88
b. Epikuros'un Genel Felsefesi	88
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	89
OKUMA PARÇASI VIII	91
B. Klasik Çağ Düşüncesi ve Roma İlişkisi	94
1. Cicero	98
a. Yaşamı	98
b. Cicero'nun Genel Felsefesi	98
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	99
OKUMA PARÇASI IX	102
III. ORTAÇAĞ FELSEFESİ	104
Genel Olarak	104
A. Ortaçağ Felsefesinin Devlet ve Hukuk Anlayışı	107
B. Ortaçağ Felsefesinin Özellikleri	108
C. Thomas Aquinas	110
1. Yaşamı	110
2. Thomas Aquinas'ın Genel Felsefesi	110
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	114
D. Genel Olarak İslâm Felsefesi	117
Farabi	121
a. Yaşamı	121
b. Farabi'nin Genel Felsefesi	121
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	123
OKUMA PARÇASI X	127
IV. RÖNESANS (YENİDEN DOĞUŞ) DÖNEMİ	129
OKUMA PARÇASI XI	131
V. MODERN DÜŞÜNCE: YENİÇAĞ VE SONRASI	133
Genel Olarak	133
Yeniçağ Felsefesinin Hukuka Yansıması	137
1. Thomas Hobbes	141
a. Yaşamı	141
b. Hobbes'un Genel Felsefesi	141
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	144
OKUMA PARÇASI XII	153
2. John Locke	155
a. Yaşamı	155

b. Locke'un Genel Felsefesi	155
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	157
OKUMA PARÇASI XIII.....	164
3. Jean Jacques Rousseau	165
a. Yaşamı	165
b. Rousseau'nun Genel Felsefesi	165
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	167
OKUMA PARÇASI XIV.....	173
4. David Hume	175
a. Yaşamı	175
b. Hume'un Genel Felsefesi	176
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	178
5. Immanuel Kant.....	182
a. Yaşamı	182
b. Kant'ın Genel Felsefesi.....	182
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	190
OKUMA PARÇASI XV.....	201
OKUMA PARÇASI XVI.....	203
VI. TARİHÇİ HUKUK OKULU.....	205
Genel Olarak	205
Friedrich Carl Von Savigny.....	208
1. Yaşamı	208
2. Hukuk ve Devlet Anlayışı	208
OKUMA PARÇASI XVII.....	211
VII. FAYDACI ANGLO-SAKSON YAKLAŞIMI	217
Genel Olarak.....	217
A. Jeremy Bentham.....	217
1. Yaşamı	218
2. Bentham'ın Genel Felsefesi	218
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	221
OKUMA PARÇASI XVIII.....	229
B. John Austin	232
1. Yaşamı	232
2. Austin'in Genel Felsefesi	233
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	234
OKUMA PARÇASI XIX	244

VIII. G. W. F. HEGEL	247
<i>A. Yaşamı</i>	247
<i>B. Hegel'in Genel Felsefesi</i>	247
<i>C. Hukuk ve Devlet Anlayışı</i>	250
<i>OKUMA PARÇASI XX</i>	258
IX. HANS KELSEN.....	261
<i>A. Yaşamı</i>	261
<i>B. Kelsen'in Genel Felsefesi</i>	261
<i>C. Hukuk ve Devlet Anlayışı</i>	264
<i>OKUMA PARÇASI XXI</i>	272
<i>OKUMA PARÇASI XXII</i>	274
X. DOĞAL HUKUKUN RÖNESANSI	278
<i>Genel Olarak</i>	278
<i>Gustav Radbruch</i>	284
1. Yaşamı	284
2. Radbruch'un Hukuk ve Devlet Anlayışı	284
<i>OKUMA PARÇASI XXIII</i>	288
XI. HUKUKSAL REALİZM	293
<i>Genel Olarak</i>	293
<i>A. Amerikan Realizmi</i>	296
1. Genel Olarak	296
2. Karl Llewellyn	304
a. Yaşamı	304
b. Hukuk ve Devlet Anlayışı.....	304
<i>OKUMA PARÇASI XXIV</i>	307
<i>OKUMA PARÇASI XXV</i>	309
<i>B. İskandinav Realizmi</i>	314
1. Genel Olarak	314
2. Stig Jorgensen	315
a. Yaşamı	315
b. Jorgensen'in Genel Felsefesi	315
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	316
<i>OKUMA PARÇASI XXVI</i>	318
<i>OKUMA PARÇASI XXVII</i>	319
XII. H. L. A. HART.....	321
<i>A. Yaşamı</i>	321

<i>B. Hart'ın Genel Felsefesi</i>	321
<i>C. Hukuk ve Devlet Anlayışı</i>	324
<i>OKUMA PARÇASI XXVIII</i>	334
<i>OKUMA PARÇASI XXIX</i>	335
XIII. RONALD DWORKIN	337
<i>A. Yaşamı</i>	337
<i>B. Dworkin'in Genel Felsefesi</i>	337
<i>C. Hukuk ve Devlet Anlayışı</i>	337
<i>OKUMA PARÇASI XXX</i>	343
XIV. FENOMENOLOJİK HUKUK ANLAYIŞI	347
<i>Genel Olarak</i>	347
<i>Edmund Husserl</i>	349
1. Yaşamı	349
2. Husserl'in Genel Felsefesi	349
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	351
<i>OKUMA PARÇASI XXXI</i>	353
<i>OKUMA PARÇASI XXXII</i>	357
XV. YENİ HUKUK YAKLAŞIMLARI	360
<i>Genel Olarak</i>	360
<i>OKUMA PARÇASI XXXIII</i>	362
<i>A. John Rawls</i>	370
1. Yaşamı	370
2. Rawls'un Genel Felsefesi	370
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	374
<i>B. Robert Nozick</i>	391
1. Yaşamı	391
2. Nozick'in Genel Felsefesi	391
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	392
<i>C. Lon L. Fuller</i>	398
1. Yaşamı	398
2. Genel Felsefesi	398
3. Hukuk ve Devlet Anlayışı	400
<i>D. Eleştirel Yaklaşımlar</i>	406
1. Michel Foucault	406
a. Yaşamı	406
b. Foucault'nun Genel Felsefesi	406
c. Hukuk ve Devlet Anlayışı	412

<i>OKUMA PARÇASI XXXIV</i>	416
<i>OKUMA PARÇASI XXXV</i>	418
2. Feminist Hukuk Doktrini	421
<i>OKUMA PARÇASI XXXVI</i>	426
§ 3. PROBLEMATİK HUKUK FELSEFESİ	428
I. HUKUK ONTOLOJİSİ	428
A. <i>Hukuk Nedir Sorusu ve Bu Sorunun Soruluş Nedeni</i>	428
B. <i>Hukukun Ontolojik Kavranmasının Yol Açtığı İkili Temel Ayrım</i>	430
1. “Özcü” Hukuk Anlayışı	431
2. “Biçimci” Yaklaşımlar	434
C. <i>Üçüncü Bir Yol Olabilir mi?</i>	436
D. <i>Hukukun Fonksiyonları Açısından Kavranması</i>	439
II. HUKUK EPİSTEMOLOJİSİ	443
A. <i>Bilginin Niteliği</i>	443
1. Hukuksal Bilginin Niteliği	447
2. Hak Kavramı	451
3. Hakların Kullanılması	455
B. <i>Hukuk-Mantık İlişkisi</i>	456
Genel Olarak	456
1. Hukuksal Sınıflandırmayla Epistemolojik Sorunların Aşılması Yolları....	458
2. Normlar Hiyerarşisi.....	461
3. Pratik Uygulama Olarak Hukuksal Akıl Yürütme	464
4. Hukukun Yorumlanması	468
5. Normun Yapısal Analizi ve Yorum Arasındaki Farklar	470
C. <i>Yasaya Uygunluğun Sağlanması</i>	471
1. Geçerlilik.....	472
2. Etkinlik.....	474
3. Adalet Uygunluk.....	475
D. <i>Uzlaşma Olarak Hukuk</i>	476
<i>OKUMA PARÇASI XXXVII</i>	477
III. HUKUK AKSİYOLOJİSİ	483
A. <i>Bir Değer Yaşantısı Olarak Hukuk</i>	483
1. İrade Özgürlüğü Sorunu	483
2. Ödev ve Sorumluluk Kavramları	489
3. Hukuk Kuralları-Ahlâk Kuralları İlişkisi	490
B. <i>Hukuk-Ahlâk İlişkisi ve Sınır Problemleri</i>	493

1. Hukuk-Ahlâk İlişkisi	493
<i>OKUMA PARÇASI XXXVIII</i>	498
2. Hukuk-Ahlâk İlişkisinde Sınır Problemleri	501
KAYNAKÇA	511
DİZİN	525